

Maciej Bernasiewicz

Uniwersytet Śląski w Katowicach

 <https://orcid.org/0000-0001-6636-5377>

Implikacje teorii dezorganizacji społecznej dla polityki społecznej oraz pracy socjalno-pedagogicznej w środowiskach wielkomiejskich

Teoria dezorganizacji społecznej (*the social disorganization theory*) odnosi się do związków, jakie zachodzą pomiędzy miejscem zamieszkania określonych grup społecznych (wynik segregacji społecznej), czyli rodzajem sąsiedztwa i otoczenia (*neighbourhood*), a efektywnością lokalnych instytucji (szkoły, rodziny) w obszarze regulowania zachowań społecznych zarówno mieszkańców, jak i przybyszów¹. Poziom przestępczości jest najbardziej oczywistym wskaźnikiem zdolności wspólnoty lokalnej do kontrolowania zachowań społecznych zamieszkujących przestrzeni tej wspólnoty jednostek bądź jednostek przebywających w tej przestrzeni czasowo. Ci drudzy, czyli jednostki przebywające jedynie okresowo w danej przestrzeni, mają większą tendencję do zachowań przestępczych niż tubylcy. Badania z Peterborough (Peterborough Adolescent and Young Adult Development Study – PADS+) nad zachowaniami młodych ludzi pokazały, że 50% swojego czasu młodzież spędza poza domem oraz sąsiedztwem i właśnie w tej przestrzeni „poza” popełnia aż 90% przestępstw, które możemy przypisać sprawcom w wieku 13–17 lat². Do przestępstw dochodzi najczęściej w centrach miast, galeriach handlowych, parkach i na ulicy. Środowisko geograficzne – w sposób niesamoistny, lecz powiązany z wieloma zmiennymi pośredniczącymi, takimi jak obecność formalnej i nieformalnej kontroli społecznej, widoczność za-

¹ P.O.H. Wikström et al.: *Breaking Rules. The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2013, s. 33.

² Ibidem, s. 68.

chowań³ czy zdolność jednostki do spostrzegania czynników odstraszających (na przykład monitoringu czy innych zabezpieczeń choćby przed kradzieżą) – okazuje się kluczowym czynnikiem warunkującym prawdopodobieństwo pojawienia się przestępstwa. Przestępstwo wiąże się nie tylko z tym, kto go dokonał, czyli ze sprawcą, lecz także ma zawsze swój wymiar przestrzenny i czasowy. Naruszanie prawa jest pochodną środowiska dalszego (uwarunkowania socjalizacyjne i biospołeczne kształtujące sprawcę przestępstwa), jak i środowiska bliższego (nadarzająca się sposobność). Przestępstwo stanowi produkt trzech czynników oddziałujących razem w określonym czasie i przestrzeni, tj. umotywowanego przestępcy, potencjalnej ofiary oraz nieobecności ochrony⁴. Dwa ostatnie czynniki szczególnie mocno powiązane są z określoną przestrzenią i czasem. Przykładowo przestępczość gwałtowana (*violent crime*) występuje w wysokim nasileniu w okolicach pubów, barów i dyskotek w porze ich zamykania. To tam wówczas pojawia się w jednym czasie i miejscu wielu ludzi, którzy są pod wpływem alkoholu, zwłaszcza w piątkowe i sobotnie noce⁵. Natomiast generalnie przestępczość każdego rodzaju nasila się w godzinach wieczornych⁶. Przestrzeń publiczna sprzyja pojawieniu się konfliktów z prawem, ponadto przestępczość koreluje dodatnio z przestrzeniami defaworyzowanymi (upośledzonymi społecznie, podlegającymi z jakichś powodów gettyzacji).

³ Uwidocznienie zachowań to jedno z najlepiej działających rozwiązań w zakresie przeciwdziałania przestępczości. Przykładem mogą być działania zespołu policyjnego z Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie podjęte na terenie przedszkola w tym mieście, gdzie dochodziło do wielu aktów wandalizmu. Celem działań było zwiększenie poziomu bezpieczeństwa. Analiza przeprowadzona przez pracowników Policji pokazała, że powodem dokonywania zniszczeń przez młodzież były sprzyjające warunki: nazbyt rozrośnięta zieleni, duże zakrzewienie terenu oraz brak oświetlenia i widoczności z okien mieszkańców domów położonych nieopodal przedszkola. Efektem zmian architektonicznych był zanik niepożądanych zachowań. Zob. M. Wy r z y k o w s k i: *Kryminologiczny aspekt minimalizowania przestępczości i patologii przez secure by design*. W: *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*. Red. E.W. P ł y w a c z e w s k i, E. J u r g i e l e w i c z - D e l e g a c z, D. D a j n o w i c z - P i e s i e c k a. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2017, s. 106.

⁴ S. Walklade: *Understanding Criminology. Current Theoretical Debates*. Maidenhead-Bekshire: Open University Press, 2003, s. 39.

⁵ P.O.H. W i k s t r ö m et al.: *Breaking Rules...*, s. 216.

⁶ Ibidem, s. 340–342.

Symptomy i przyczyny dezorganizacji społecznej

Jednym z najtrafniejszych wskaźników dezorganizacji społecznej danej zbiorowości jest poziom obecnej w niej przestępczości. Przestępczość stanowi zmienną zależną, natomiast występuje wiele potwierdzonych predyktorów przestępczości, czyli zmiennych niezależnych, które także są dobrymi wskaźnikami dezorganizacji społecznej. Wśród najważniejszych przyczyn społecznych przestępczości wyróżnia się poziom kontroli nieformalnej obecnej w zbiorowości zamieszkującej określony teren oraz spójność społeczną tej populacji. Wskazana spójność oraz nieformalna kontrola mają dodatkowo swoje moderatory, które stają się przyczynami przyczyn w rozpatrywanym procesie kryminogenezy. Dwoma czynnikami, które wyjątkowo nie służą społecznej spójności oraz działaniu nieformalnej kontroli, są zróżnicowanie etniczne (*population heterogeneity*) oraz duża rotacja mieszkańców (*residential instability, the residential population turnover*). Wszystkie te czynniki silnie korelują z poziomem przestępczości⁷.

W rejonach niekorzystnych społecznie (*disadvantage areas*) ludność oprócz wysokiego poziomu przestępczości w sposób nadreprezentatywny obciążona jest problemami zdrowotnymi, alkoholowymi, narkotykowymi oraz charakteryzuje się niskim kapitałem społecznym⁸. Obszary defaworyzowane pokrywają się często z obszarami dużego zróżnicowania społecznego (*ethnic diversity*), czyli terenami, na których mieszkają przedstawiciele wielu grup etnicznych. Podobny wniosek formułuje Andrzej Radziejewicz-Winnicki, który pisze: „W masie ludzi o różnym pochodzeniu i przeszłości więzy rodzinne, przyjacielskie i sąsiedzkie bądź w ogóle nie występują, bądź też są relatywnie słabe, a spójność w takich społeczeństwach jest utrzymywana dzięki formalnym mechanizmom kontroli społecznej”⁹. W badaniach z Peterborough (PADS+) wykazano natomiast, że zróżnicowanie etniczne nie jest tym samym, co odmiennosc etniczna danego obszaru miasta (*dissimilarity*), czyli wskaźnik koncentracji mniejszości etnicznych na danym terenie. O ile badacze zgodzili się, że zróżnicowanie społeczne nie sprzyja wysokiemu kapitałowi społecznemu oraz koreluje dodatnio z powstawaniem obszarów niekorzystnych społecznie, to jednak odmiennosc etniczna (na przykład duża koncentracja społeczności Azjatów w niektórych dzielnicach Peterborough) może wręcz sprzyjać wysokiemu

⁷ Ibidem, s. 171.

⁸ Ibidem, s. 181.

⁹ A. Radziejewicz-Winnicki: *Żywiołowość otaczającej współczesności a szansa na homeostazę społeczną. Studia, szkice i refleksje socjopedagogiczne*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2014, s. 39.

kapitałowi społecznemu. Silne wzajemne interakcje sąsiedzkie i więzi międzyludzkie w obrębie danej licznie reprezentowanej na danym terenie mniejszości społecznej nie obejmują pozostałych współmieszkańców tego rejonu miasta, stąd wysoki kapitał obserwowany w danej mniejszości nie musi być jednocześnie kapitałem szerszej zbiorowości zamieszkującej ten sam rejon miasta¹⁰. W świetle przedstawionych badań czymś niekorzystnym z punktu widzenia poprawnie prowadzonej polityki społecznej jest, jak można sądzić, sprzyjanie powstawaniu silnie zróżnicowanych etnicznie rejonów miast, ale tworzenie odmiennych etnicznie dzielnic nie powinno już budzić zastrzeżeń. Opisane badania i wyprowadzone tu wnioski stoją w sprzeczności z dość powszechnie wyrażanym dziś na Zachodzie poglądem, iż asymilacji społecznej oraz przyjaznej koegzystencji powinno sprzyjać „mieszanie się” odmiennych kulturowo zbiorowości ze społeczną większością, ponieważ różnorodność jest bogactwem¹¹, a nawet koniecznością XXI wieku¹².

Czynnikiem chroniącym dla zmiennej „przestępczość” – a zatem przeciwdziałającym dezorganizacji społecznej – jest silna obecność nieformalnej kontroli społecznej, która obok formalnego egzekwowania prawa (*enforcement*) jest najlepszym czynnikiem powstrzymującym jednostki przed naruszaniem norm prawnych i obyczajowych. Taka zdolność zbiorowości do kontrolowania zachowań przestępczych (*collective efficacy*) – wskaźnikiem tej zdolności jest między innymi gotowość społeczności do reagowania na zachowania dewiacyjne – stanowi pochodną jakości więzi obecnych w tej zbiorowości oraz pewnych jej cech strukturalnych, jak chociażby rozważana już różnorodność etniczna. Na skuteczność kolektywną (*collective efficacy*) oprócz zróżnicowania etnicznego (*population heterogeneity*) wpływają jeszcze rotacja społeczna (niestabilność zamieszkania) oraz zjawiska patologiczne (bezrobocie, alkoholizm, narkomania, problemy zdrowotne dotyczące mieszkańców, rozbitcie rodzin), których skumulowanie powoduje, że takie rejonu miasta określamy jako niekorzystne społecznie (*disadvantage areas*). Wszystkie wskazane przyczyny korelują z niskim poziomem tzw. skuteczności kolektywnej, za której wskaźnik przyjmuje się spójność społeczną oraz zdolność wspólnoty do sprawowania nieformalnej kontroli nad swoimi członkami¹³. Skuteczność kolektywna

¹⁰ P.O.H. Wikström et al.: *Breaking Rules...*, s. 176–182.

¹¹ Franciszek: *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*. Przekł. O. Styczeń. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2018, s. 96.

¹² Zob. Z. Bauman: *Obcy u naszych drzwi*. Przekł. W. Mincer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.

¹³ Zob. P.O.H. Wikström et al.: *Breaking Rules...*, s. 176–185.

wyduje się terminem synonimicznym do pojęcia dezorganizacji społecznej, a swoją operacjonalizację oba terminy znajdują w poziomie nieformalnej kontroli, spójności społecznej oraz przestępczości.

Skoro na poziom przestępczości wpływa między innymi środowisko, na co w szczególności sposób zwraca się uwagę w teorii dezorganizacji społecznej, to zapytać należy o cechy środowiska kryminogenego (*criminogenic settings*). Kluczowa dla utrzymania praworządności i konformizmu jest gotowość ludzi do reagowania na wszelkie odstępstwa od norm zachowania. W kryminologii próbuje się nawet mierzyć ową skuteczność wspólnoty lokalnej do kontrolowania zachowań jej członków. Wskaźnikiem upośledzonej zdolności do kontrolowania zachowań przestępczych (*poor collective efficacy*) są niska spójność społeczna (*low social cohesion*) oraz słaba nieformalna kontrola społeczna (*weak informal social control*)¹⁴. Społeczności, w których ludzie nie ufają sobie nawzajem, wyznają różne wartości, nie występuje zażyłość między ludźmi, czyli te, w których obserwujemy niski poziom spójności społecznej, często cechuje duża obojętność jednostek wobec zachowań nonkonformistycznych innych jednostek (w tym przestępstw oraz naruszania norm obyczajowych).

Zjawiskiem dodatkowo obniżającym gotowość wspólnoty do reagowania na przestępczość i zachowania antyspołeczne, obok niskiej spójności społecznej, jest niski poziom kontroli nieformalnej. Badacze tego zjawiska w swojej operacjonalizacji pojęcia „kontrola nieformalna” wskazali na niereagowanie sąsiadów na przesiadujące na ulicy dzieci, tolerowanie wagarowiczów, na bezczynność społeczności lokalnej w sytuacji, gdy na ścianach budynków malowane są farbami napisy i symbole, na brak reakcji w sytuacji, gdy komuś zagraża niebezpieczeństwo, wreszcie na brak gotowości do zbesztania i skarcenia dziecka, gdy wykaże się ono brakiem szacunku do osoby dorosłej (*tell off and scold that child*)¹⁵.

Oba komponenty – spójność społeczna oraz nieformalna kontrola – stanowią wskaźnik poziomu moralności danej społeczności lokalnej oraz jej kapitału społecznego¹⁶, które z kolei świadczą o zdolności tej społeczności do przywracania ładu społecznego w sytuacji zaburzenia społecznej homeostazy¹⁷.

¹⁴ Ibidem, s. 143.

¹⁵ Ibidem, s. 144.

¹⁶ Ibidem, s. 143. Zob. też: P. Piotrowski: *Rozbój. Uwarunkowania psychospołeczne, motywacja i racjonalność sprawców*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2011, s. 93–94.

¹⁷ M. Bernasiewicz: *Środowisko i biologia – dylematy proporcji w kryminogenezie*. W: *Środowiska uczestnictwa społecznego jednostek, kategorii i grup*

Teoria dezorganizacji społecznej w kryminologicznym dyskursie nazywana jest często teorią „wybitych szyb” (*broken windows theory*)¹⁸. Podług tej teorii, drobne wykroczenia i zachowania niezgodne z ogólnie przyjętym porządkiem przyciągają groźną przestępczość. Aby zapobiegać prawdziwej przestępczości, trzeba eliminować następujące zachowania: nachalne żebractwo, prostytucja uliczna, pijaństwo w miejscach publicznych, zastraszanie, napastowanie, blokowanie ruchu ulicznego, handel uliczny bez zezwolenia, wandalizm i bezprawne malowanie graffiti, publiczne załatwianie potrzeb fizjologicznych, narzucanie się z myciem szyb samochodowych itp.¹⁹ Per-Olof H. Wikström, Dietrich Oberwittler, Kyle Treiber i Beth Hardie zwracają jednak uwagę, że zachowania te nie są przyczyną groźniejszych przestępstw, lecz częścią (manifestacją) tego samego procesu, na skutek którego dochodzi do wzrostu liczby zarówno przestępstw, jak i drobniejszych wykroczeń²⁰. Do zachowań tych autorzy dodają jeszcze inne, które nazywają bezładem (*disorder*), takie jak: zaśmiecanie, nienadzorowanie dzieci, handel narkotykami, niebezpieczne prowadzenie pojazdów, posiadanie broni.

Do środowiskowych predyktorów przestępczości, oprócz słabej kontroli i niskiej spójności społecznej, zaliczyć możemy jeszcze następujące czynniki²¹:

1. Fizyczna bliskość umotywowanego sprawcy przestępstwa i osoby bądź przedmiotu przestępstwa. Nieobojętne dla przestępczości jest zatem unikanie sytuacji stania się ofiarą oraz mądre zarządzanie ryzykiem. Do warunków wiktyimizacji należą na przykład ilość czasu spędzana przez każdego z nas w przestrzeni publicznej, częstość korzystania ze środków komunikacji publicznej czy też przebywanie w porze nocnej w okolicach pubów, dyskotek itp.²²
2. Przestępcze sąsiedztwo. Dużą popularność w zarządzaniu ryzykiem zdobyła sobie metoda tworzenia map przestępczości (*crime mapping*) odzwierciedlająca geografie przestępczości (*spatiality of delinquency*) w danym mieście. Przestępcze sąsiedztwo (wysoka ka-

(doświadczenia socjalizacyjne i biograficzne). Red. J. Modrzewski, A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018, s. 224.

¹⁸ G.L. Kelling, C.M. Coles: *Wybite szyby. Jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*. Przekł. B. Ludwiczak. Poznań: Media Rodzina, 2000; P. Piotrowski: *Robój...*, s. 97.

¹⁹ G.L. Kelling, C.M. Coles: *Wybite szyby...*, s. 28.

²⁰ P.O.H. Wikström et al.: *Breaking Rules...*, s. 186.

²¹ M. Bernasiewicz: *Środowisko i biologia – dylematy proporcji w kryminogenezie...*, s. 220–223.

²² S. Walklade: *Understanding Criminology...*, s. 40–41.

ralność rodziców, przebywanie dzieci na ulicy, rozbite rodziny, wysoki poziom samotnego rodzicielstwa i bezrobocia, uzależnienia to często cechy zbiorowości zamieszkującej określone rejony miasta) staje się w koncepcji ekologii społecznej (a szczególnie: koncepcji „przestępczego sąsiedztwa”) jedną z przyczyn przestępczości nieletnich²³. Społeczne getta są w krajach wysokorozwiniętych pochodną imigracji ludności z państw Drugiego i Trzeciego Świata, a następnie społecznej sukcesji tych nacji, której reprezentanci awansują do lepszych dzielnic mieszkalnych i są zastępowani przez imigrantów z innego kręgu kulturowego, spóźnionych w procesie napływu siły roboczej. W państwach Europy Środkowo-Wschodniej gettyzacja jest efektem wadliwie prowadzonej polityki mieszkaniowej oraz bezrobocia strukturalnego (efekt zmiany ustrojowej i upadku przemysłu), które to procesy wspólnie prowadzą do marginalizacji całych dzielnic zamieszkałych przez ludzi zatrudnionych niegdyś w sektorze gospodarki państwowej.

3. Określona pora roku lub doba. Kumulacji przestępstw danego rodzaju sprzyja konkretna pora roku lub doby. Na przykład kradzieżom sprzyja pora letnia, gdy ludzie wyjeżdżają na wakacje, pozostawiając puste domostwa, bądź tworzą tłum na plaży, w którym łatwo o nieroztropność. W mieście kradzieżom sprzyja przestrzeń galerii handlowych oraz okres weekendowej „fali” konsumentów wypełniających przestrzeń o niewielkich rozmiarach²⁴.
4. Kolektywny charakter przestępczości. Większość przestępstw popełnianych jest przy współudziale innych aktorów społecznych, a zatem przestępczość ma charakter *par excellence* społeczny (związany ze środowiskiem grupy rówieśniczej). Przestępstw w pojedynkę dopuszcza się, według różnych polskich badań, jedynie od 10% do 30% przestępców²⁵. Badania brytyjskie wskazują na identyczną prawidłowość, na przykład przestępstwa podpalenia aż 95,8% nieletnich dopuszcza się w obecności rówieśników. Kolejne pod względem częstości występowania przestępstwa, których sprawcami są nieletni, mają charakter grupowy: wandalizm – aż 80,2% przy współudziale, rozbój – 74,2%, natomiast najrzadziej nieletni działają w grupie przy okradaniu pojedynczej osoby – 59,6% z nich

²³ E. Brown: „A Community Gets the Delinquents It Deserves”: *Crime Mapping, Race, and the Juvenile Court*. „British Journal of Criminology” 2017, vol. 57, s. 1249-1250.

²⁴ P. Piotrowski: *Rozbój...*, s. 88.

²⁵ Ibidem, s. 240; E. Czerwińska-Jakimiuk: *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2011, s. 113.

nie robi tego w pojedynkę²⁶. Odkrycie społecznego charakteru przestępczości wzmacnia tezę kryminologów o wyjątkowo szkodliwej praktyce tworzenia w dużych miastach stref mieszkalnictwa socjalnego, w których dochodzi do koncentracji młodzieży o niskim kapitale kulturowym i ekonomicznym. W ten sposób, najczęściej bez świadomości efektów społecznych, jakie proces ten generuje, zarządcy miast przyczyniają się do wzrostu wskaźników przestępczości. Odwrotnie zaś musi działać racjonalne prowadzenie polityki społecznej oraz architektoniczno-planistycznej. Większe rozproszenie w tkance miejskiej mieszkań socjalnych zapobiega łączeniu się pojedynczych jednostek o przestępczych skłonnościach w większe kręgi społeczne, w których dochodzi do realizacji przestępczych skłonności. Niekoniecznie postulat ten wiąże się z zaleceniem rozmieszczania ludności obcej kulturowo wśród rdzennych mieszkańców danego obszaru – w takim przypadku bardziej wskazana jest koncentracja tej ludności w jednej dzielnicy, co sprzyja zachowaniu w tej społeczności nieformalnej kontroli społecznej oraz wysokiej spójności.

Przekształcanie środowiska jako forma profilaktyki przestępczości

Slumsy (USA, państwa azjatyckie), favele (Ameryka Południowa) oraz getta socjalne (pozostałe rejony świata, w tym Polska) to przestrzenie miejskie, w których, jak nigdzie indziej, młodzież doświadcza skrajnie niekorzystnych warunków rozwoju. Bezrobocie, niski poziom szkolnictwa, powszechna przemoc, handel narkotykami, permanentna pokusa łatwego zarobku dzięki łamaniu prawa i stosowaniu przemocy – to wszystko sprawia, że młodzi ludzie są z łatwością werbowani do gangów (USA, Ameryka Południowa, Indie etc.) bądź przestępczych podkultur rówieśniczych (Europa). Odpowiedzią wychowawców, pracowników socjalnych, działaczy młodzieżowych na te warunki jest organizowanie w tych przestrzeniach ośrodków streetworkerskich oraz świetlic socjoterapeutycznych. Funkcjonowanie tych instytucji umożliwia młodzieży zamieszkującej w obszarach niekorzystnych społecznie spotkanie kogoś mającego odmienny system wartości oraz wykazującego autentyczne zainteresowanie młodymi ludźmi, którzy zdają się skazani na wejście na ścieżkę przestępstwa.

Przykładem organizacji wychodzącej naprzeciw młodzieży z trudnych środowisk jest Luta pela Paz (LPP), organizacja działająca w Rio

²⁶ P.O.H. Wikström et al.: *Breaking Rules...*, s. 152.

de Janeiro²⁷. Młodzież przychodząca do prowadzonego przez LPP ośrodka spotyka rówieśników z innych dzielnic i zaprzyjaźnia się z młodymi ludźmi spoza swojego środowiska. Dzięki tej organizacji nastolatkom uczą się, że wywodzący się z innej dzielnicy ich rówieśnicy nie są ich wrogami. Na co dzień bowiem każdy z tych młodych ludzi unika wchodzenia na obcy teren, ponieważ grozi to śmiercią. Poszczególne obszary faveli opanowane są przez różne frakcje narkotykowe, a zapuszczanie się na ich teren grozi utratą życia. Pracownicy LPP tworzą w środku tych dzielnic środowisko wolne od przemocy. Dzięki tej organizacji młodzi ludzie uczą się tolerować „odmienność”, nie uciekać się do przemocy, wchodzić w interakcje pełne wzajemnego szacunku i poszanowania swojej godności (dla chłopców celem jest przede wszystkim kontrola swojej złości, dla dziewcząt zaś umiejętność wyznaczania chłopcom granic wynikających z godności osobistej oraz seksualnej odpowiedzialności)²⁸.

Potrzeba tworzenia ośrodków dla zagrożonej przestępczością młodzieży istnieje nie tylko w niebezpiecznych rejonach miast Ameryki Łacińskiej. Organizacje zatrudniające pedagogów podwórkowych i streetworkerów działają już od wielu lat w Europie, Azji czy Afryce²⁹, a pracownicy tych organizacji przekształcają środowiska, w których pracują, wykorzystując znaną w pracy socjalnej triadę metod (praca z indywidualnym przypadkiem, praca grupowa, metoda organizowania społeczności lokalnej). Nie ma potrzeby, aby w tym miejscu charakteryzować metody i formy pracy pedagogów ulicznych opisywane szeroko w innym miejscu³⁰, ani tym bardziej potrzeby charakteryzowania streetworkingu, który doczekał się już znakomitej liczby opracowań³¹.

²⁷ A. Sampson, M.R. Vilella: *How Young People Peacefully Challenge Community Norms Embedded with Violence in a Brazilian Favela*. „British Journal of Criminology” 2017, vol. 57, s. 684–703.

²⁸ Ibidem, s. 697–698.

²⁹ Zob. *Street Children. An International Perspective / Dzieci ulicy. Perspektywa międzynarodowa*. Red. B. Adamczyk, K. Biel. Kraków: Academic Publishing House of Jesuit University Ignatianum, 2018.

³⁰ M. Bernasiewicz: *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2011.

³¹ *Street Children...; Dzieci ulicy w Polsce. Nowe konteksty zjawiska / Street Children in Poland. The New Contexts of the Phenomenon*. Red. B. Adamczyk, K. Biel. Kraków: Akademia Ignatianum–Wydawnictwo WAM, 2016; K. Frysztański, M. Nóżka, M. Smagacz-Poziemska: *Dzieci ulicy. Studium szczególnego problemu miejskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011; *Streetworking. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Red. M. Michel. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011; *Przewodnik streetworkera*. Oprac. tekstu A. Łopata. Oprac. merytoryczne

Należy tylko zauważyć, że pracownicy uliczni (wychodzący na ulicę) przeciwdziałają niemal wszystkim zagrożeniom środowiskowym, o jakich traktuje ten artykuł. Organizują czas wolny dzieci i młodzieży, co zapobiega ich włóczęgostwu i przemieszczaniu się w inne rejony miasta, w których najczęściej dochodzi do naruszania prawa. Obecność streetworkerów podnosi poziom nieformalnej kontroli społecznej, bo przecież sami pracownicy nie są uprawnieni do stosowania formalnych kar. Przeprowadzają jednak pogadanki, stosują czasowe wycofanie i wychowawcze odrzucenie w sytuacjach, w których podopieczni nie przestrzegają zaproponowanych zasad bezpieczeństwa; organizują zabawy, podczas których dochodzi do „zainstalowania” określonych reguł i zasad stojących na straży prawidłowo przebiegających zajęć, wyznaczają granice zachowań, czasem stosują reprimendę oraz ostracyzm, lecz najczęściej chwałą swoich podopiecznych za ich ujawnione zalety, które w ten sposób są wzmacniane.

Wychowawcy podwórkowi i streetworkerzy, którzy przebywają w środowisku ulicznym przez wiele miesięcy, a nierzadko lat, budują grupę bliskich sobie osób. W tej grupie rodzą się zażyłe relacje i wzrasta spójność społeczna. Grupy takie stają się naturalną konkurencją i przeciwagą dla pokusy afiliowania się w podkulturze przestępczej, która – zanim w danym środowisku pojawił się streetworker – stanowiła jedyną społeczność, w której młody człowiek znajdował zrozumienie i uznanie. Jak pokazuje praktyka psychologiczno-pedagogiczna, zagrożona młodzież łączy się do silnych przywódców. Osób dominujących i agresywnych poszukują zarówno jednostki na co dzień nadprzeciętnie konformistyczne³², jak i jednostki zbuntowane, pozbawione opieki ojcowskiej³³. Systematycznie pojawiający się w dzielnicy pedagog po-

A. Bałchan, M. Lasota. Katowice–Opole: Stowarzyszenie „Po Moc” dla Kobiet i Dzieci im. Marii Niepokalanej–Zakład Poligraficzny Sindruk, 2010; A. Kurzeja: *Dzieci ulicy – profilaktyka zagrożeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008; D. Cuff: *Dziecko na ulicy. Zwalczanie przemocy wobec dzieci ulicy. Przewodnik metodologiczny dla pedagogów ulicy. Metody pracy w środowisku otwartym. Europejski projekt DAPHNE*. Warszawa: GPAS – Grupa Pedagogiki i Animacji Społecznej, 2006; Idem: *Potrzeba działań pedagogicznych w środowisku otwartym*. „Pedagogika Społeczna – Streetworking. Teoria i praktyka” 2005, [nr] 4; A. Walendzik: *Streetwork jako forma pracy socjalnej*. „Pedagogika Społeczna – Streetworking. Teoria i praktyka” 2005, [nr] 4.

³² Zob. N. Han-Ilgiewicz: *Trudności wychowawcze i ich tło psychiczne*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1961, s. 94–95.

³³ Zob. K. Pospiszyl: *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007; M. Bernasiewicz, M. Noszczyk-Bernasiewicz: *Family Life and Crime. Contemporary Research and Essays*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017, s. 93–110.

dwórkowy przeciwdziała różnym patologiom społecznym (intoksykacja alkoholowa, narkotykowa, nierząd, uzależnienia komputerowe), które nieuchronnie pojawiają się wśród dzieci i młodzieży przeżywających nudę. Wspominane ośrodki dziennej opieki są elementem humanizującym warunki środowiskowe zagrożonej młodzieży zamieszkującej rejony niekorzystne społecznie.

Bibliografia

- Bauman Z.: *Obcy u naszych drzwi*. Przekł. W. Mincer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2016.
- Bernasiewicz M.: *Interakcjonizm symboliczny w teorii i praktyce resocjalizacyjnej*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2011.
- Bernasiewicz M.: *Środowisko i biologia – dylematy proporcji w kryminogenezie*. W: *Środowiska uczestnictwa społecznego jednostek, kategorii i grup (doświadczenia socjalizacyjne i biograficzne)*. Red. J. Modrzewski, A. Matysiak-Błaszczak, E. Włodarczyk. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2018.
- Bernasiewicz M., Noszczyk-Bernasiewicz M.: *Family Life and Crime. Contemporary Research and Essays*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2017.
- Brown E.: „A Community Gets the Delinquents It Deserves”: *Crime Mapping, Race, and the Juvenile Court*. „British Journal of Criminology” 2017, vol. 57.
- Cueff D.: *Dziecko na ulicy. Zwalczanie przemocy wobec dzieci ulicy. Przewodnik metodologiczny dla pedagogów ulicy. Metody pracy w środowisku otwartym. Europejski projekt DAPHNE*. Warszawa: GPAS – Grupa Pedagogiki i Animacji Społecznej, 2006.
- Cueff D.: *Potrzeba działań pedagogicznych w środowisku otwartym*. „Pedagogika Społeczna – Streetworking. Teoria i praktyka” 2005, [nr] 4.
- Czerwńska-Jakimiuk E.: *Przestępczość młodocianych. Interpretacja zjawiska w świetle ogólnej teorii napięcia Roberta Agnew*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego, 2011.
- Dzieci ulicy w Polsce. Nowe konteksty zjawiska / Street Children in Poland. The New Contexts of the Phenomenon*. Red. B. Adamczyk, K. Biel. Kraków: Akademia Ignatianum–Wydawnictwo WAM, 2016.
- Franciszek: *Bóg jest młody. Rozmowa z Thomasem Leoncinim*. Przekł. O. Styczeń. Kraków: Wydawnictwo Znak, 2018.
- Frysztacki K., Nóżka M., Smagacz-Poziemska M.: *Dzieci ulicy. Studium szczególnego problemu miejskiego*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.

- Han-Ilgiewicz N.: *Trudności wychowawcze i ich tło psychiczne*. Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, 1961.
- Kelling G.L., Coles C.M.: *Wybite szyby. Jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*. Przekł. B. Ludwiczak. Poznań: Media Rodzina, 2000.
- Kurzeja A.: *Dzieci ulicy – profilaktyka zagrożeń*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2008.
- Piotrowski P.: *Rozbój. Uwarunkowania psychospołeczne, motywacja i racjonalność sprawców*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2011.
- Pospiszyl K.: *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007.
- Przewodnik streetworkera*. Oprac. tekstu A. Łopata. Oprac. merytoryczne A. Bałchan, M. Lasota. Katowice–Opole: Stowarzyszenie „Po Moc” dla Kobiet i Dzieci im. Marii Niepokalanej–Zakład Poligraficzny Sindruk, 2010.
- Radziejewicz-Winnicki A.: *Żywiotowość otaczającej współczesności a szansa na homeostazę społeczną. Studia, szkice i refleksje socjopedagogiczne*. Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, 2014.
- Sampson A., Vilela M.R.: *How Young People Peacefully Challenge Community Norms Embedded with Violence in a Brazilian Favela*. „British Journal of Criminology” 2017, vol. 57.
- Street Children. An International Perspective / Dzieci ulicy. Perspektywa międzynarodowa*. Red. B. Adamczyk, K. Biel. Kraków: Academic Publishing House of Jesuit University Ignatianum, 2018.
- Streetworking. Aspekty teoretyczne i praktyczne*. Red. M. Michel. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2011.
- Walendzik A.: *Streetwork jako forma pracy socjalnej*. „Pedagogika Społeczna – Streetworking. Teoria i praktyka” 2005, [nr] 4.
- Walklate S.: *Understanding Criminology. Current Theoretical Debates*. Maidenhead–Berkshire: Open University Press, 2003.
- Wikström P.O.H. et al.: *Breaking Rules. The Social and Situational Dynamics of Young People’s Urban Crime*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Wyrykowski M.: *Kryminologiczny aspekt minimalizowania przestępczości i patologii przez secure by design*. W: *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*. Red. E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka. Warszawa: Wydawnictwo C.H. Beck, 2017.

Maciej Bernasiewicz

Implications of the Theory of Social Disorganization for Social Policy and Socio-Pedagogical Work in Metropolitan Environments

Summary: The article describes how social disorganization is conditioned by such phenomena as social cohesion, informal social control and the ability of the community to control criminal behaviour. The article reviews the research indicating the harmful practice of creating social housing zones in large cities, in which young people with low cultural and economic capital are concentrated. This tendency is not matched by the regularity of high cohesion and high informal social control in ethnically distinct neighbourhoods, but uniform in this respect, which has been revealed in the research. The response of educators, social workers, and youth activists to disadvantage areas is the organization of street work centers and group work centers in these places.

Keywords: social disorganization, social cohesion, informal social control, collective efficacy, day support centre

Maciej Bernasiewicz

Implikationen der Theorie von sozialer Desorganisation für Sozialpolitik und sozialpädagogische Arbeit im Großstadtmilieu

Zusammenfassung: In dem Beitrag zeigt der Verfasser, auf welche Weise solche Erscheinungen wie soziale Kohärenz, informelle Sozialkontrolle und Fähigkeit einer Gemeinschaft dazu, ein kriminelles Verhalten zu beobachten, soziale Desorganisation determinieren. Er bringt eine ganze Reihe der Forschungen vor, welche auf eine schädliche Praxis hinweisen, in den Großstädten Zonen für soziale Wohnungen zu errichten, in denen es zur Konzentration der Jugendlichen mit niedrigem kulturellem und gesellschafts-ökonomischem Kapital kommt. Mit der Tendenz geht jedoch folgende, in den Forschungen offenbarte Regel nicht einher: in ethnisch unterschiedlichen Stadtvierteln, die aber ethnisch gesehen sehr kohärent sind, werden starke soziale Kohärenz und informelle Sozialkontrolle beobachtet. In Reaktion auf ungünstige Sozialbedingungen in solchen Zonen werden Streetworker angestellt und Erzieher, Sozialarbeiter oder Jugendaktivisten setzen sich dafür ein, in den Räumen soziotherapeutische Workshops zu veranstalten.

Schlüsselwörter: soziale Desorganisation, soziale Kohärenz, informelle Sozialkontrolle, Fähigkeit der Gemeinschaft zur Beobachtung kriminellen Verhaltens, soziotherapeutische Unterstützungszentren